

Les baigneuses avaient toutes des chevelures blondes, ce qui est rare en Gascogne, mais chacune d'un blond différent. Blond d'or ou blond d'argent, blond de cendre ou blond de feu, blond presque vert ou blond presque rose. C'étaient des cheveux long de plusieurs aunes et légers comme de vent qui semblaient ne pas se mouiller [2, 98].

Чи, як в прозаїчному викладі історії короля Рено:

Quand il a relevé la tête, il a vu devant lui la fée.

Elle tient le peigne d'argent dont elle peignait ses blonds cheveux, ses cheveux qui traînent jusqu'au sable. Elle est plus belle que la lune des nuits de mai, plus éclatante que la lueur de l'eau qui tombe. Elle a seulement les cheveux un peu trop longs, les ongles un peu trop griffus, et il y a cette lueur, aussi, un peu trop verte au fond de son oeil vert [3, 118].

Тут очевидна інтенція приголомшити, засліпити усіма можливими засобами комунікативних стратегій (нагромадження кольорів, яскравих порівнянь), але водночас і попередити про пильність (докладно даний текст і тексти балади про короля Рено ми розглянули в нашому виступі і відповідній публікації матеріалів 35 конференції Міжнародної баладної комісії, К., 2005).

Не зайве згадати, що вибір казкових сюжетів (насмілимось сказати, і літературних, і кінематографічних) вельми обмежений (якісь три сотні у переліку Афанасьєва), тож єдине, чим вони можуть вирізнитися в кожному окремому місці – набір мовленнєвих, таких стилістичних, комунікативних засобів, які б запам'яталися надовго. Ми вирішили порівняти схожі образи регіонів Франції зі схожими кліматом і ландшафтом. Тож до каверзних гасконських фей чи фей з Центрального масиву долучили фей Савойї (виявляється, і там є одноіменна казка «Rivale d'une fée»). Ось як описуються «будні» фей неподалік Монблану:

... les fées circulaient librement, aimaient ou taquinaient les hommes, jouaient entre elles, à la raquette, avec, pour volants, des plumes blanches des pissenlits, à la marelle avec des palets de cristal de roche. Elles dansaient au clair de lune sur ces grandes pierres plates que l'on voit encore ça et là affleurer dans nos champs et que ne revêt jamais aucune herbe ni mousse; elles se baignaient dans les rivières, dans le jaillissement des torrents, ou, simplement, pour celles de toute petite taille, au creux des volubilis. Les mêmes vogaient doucement dans une nacelle de jonquille. [Savoie 1974, 111]

Тобто ніби й люди, а волани-парашутики кульбаб (ті ж самі «попереджувальні» деталі), та й харчуються оригінально «de purée de pétales de roses, de fleurs d'acacias enrobées d'un sucre de violettes et, pour dessert, d'une mousse de nuage au parfum d'orange» (хоча, зважаючи на цілком реальне французьке варення з пелюсток фіалок, яке в наш час продають в реальних київських ма-

Марія ВЕНГРЕНІВСЬКА
(Київ)

НАВСЬКА АТРИБУЦІЯ ФЕЙ

Предметом дослідження стали народні чарівні казки французьких провінцій, зокрема зіставлення образів казкових персонажів (фей), обумовлених в казках різних провінцій дещо іншого мовного картинного світу відповідного регіону Франції.

Свого часу в нашій кандидатській дисертації «Лінгвостилістичні питання перекладу французькою мовою російської та української казки» [5, 116] ми зауважували невластиву для української, навіть чарівної казки феєрію кольорів казки французької, де, наприклад, за допомогою лише єдиного епітета кольору «blond», але з безліччю відтінків, досягається ефект таємничості, невагомості, непритаманності світу «простих смертних»: оливково-жовті, золотисто-рожеві, золотисто-попелясті, золотисто-сріблясті, золотисто-вогняні коси фей з «попереджаючими деталями» – надзвичайно довгі і такі, що ніколи не мокнуть у воді:

газинах, тут досить складно провести межу між реальними французькими кулінарними рецептами та вигадкою), зате цілком казкові напої:

Leur boisson, en des conques translucides, parut, au baron, n'être que de l'eau, pure et simple. Але ж ні! То не проста вода:

... il s'agissait de pluie ou de rosée, mais non pas n'importe quelle pluie ou quelle rosée. Il fallait que celle-ci ou celle-là fût, suivant le plat qu'elle accompagnait, tombée sur une prairie verte ou sur un champ de maïs blond, sur un coteau de jacinthes ou de cyclamens, sur un buisson de printemps ou sur des arbres roux d'automne.

Як бачимо, окрім «упереджуючих деталей», наявні: зауважені свого часу нами в нашій дисертації характерні для такого типу казок лінійні порівняння, знову ж з єдиною інтенцією – вразити, засліпити, не дати оговтатися (правильне з погляду комунікативної стратегії рішення). На захисті нашої дисертації професор В. В. Коптілов висловив сумнів щодо народного авторства багатющої кольорової палітри французьких народних казок, зумовленої специфічною мовною картиною світу французів. Звісно, він виходив з власного досвіду, з дуже стриманого набору прикметників на означення кольору в українських казках (червоний, білий, чорний, синій-зелений: «*Стоїть дід на воротях в червоних чоботях...*»)

Аби переконати його, що це не так, у нас ще бракувало фактів, тим більше що казки в будь-якому випадку публікуються під іменем збирача. Хоча пізніше, перекладаючи з французької та англійської мов казки для нашої збірки «Казки народів Африки, Австралії та Океанії» (передмова, упорядкування, переклад М. Венгренівської, рукопис перебуває з 1998 р. у видавництві «Веселка»), ми переконалися у ще багатшій, просто неймовірній кольоровій палітрі казок «примітивних» народів. Важко собі уявити, щоб до записування тих казок (і перекладу потім французькою) залучалися лише люди видатних літературних здібностей, які так яскраво сприймають кольори. Хоча й до кулінарних уподобань наших савойських фей можна було б причепитися, під тим приводом, що «простий люд» не споживає пелюстки фіалок... Так, якщо забути про равликів у часниковому соусі і жаб'ячі стегенця, які й досі подають у вишуканих французьких ресторанах і які «винайшли» явно не аристократи, а ті, кому споконвіку бракувало поживи. Ще років двадцять тому, за часів залізної завіси, коли до капіталістичних країн мандрували лише обрані, ніхто б з пересічних громадян не повірив у олію з «*répins de raisin*»(виноградних кісточок), чи з «*germes du blé*»(паростків пшениці), чи просто в горіхову олію, які широко виробляють і вільно продають в усіх продуктових магазинах Франції. Щодо яскравості кольорів, то важить тут не лише позірне сліпучість комунікативних стратегій, на-

багато важливіша та тонка, хистка, непомітна грань, яка робить казковий дискурс казковим, адже казковість не повинна впасти в око, вона скромна, «затінена», прихована за цілком «буденною» лексикою, з якої де-не-де «вигулькне» певна деталь – орієнтир. Тут важать ще й глибинні конотації, які постають за зовнішньою красою зображуваного, адже феї білявки не лише тому, що мають відрізнятись від загалу темноволосого жіноцтва тих регіонів Франції. Тут задіяна ще й глибока символіка: білий, червоний, зелений кольори – символи смерті. Чоловік з червоними зубами нічого доброго не несе нареченій ні у французькій, ні в африканській казці.

Білий в українській традиції Лунь-смерть, в румунських народних піснях традиційний зачин про «лист-зелений, лист кропиви» (яблу-ні тощо) сигналізує про те, що пісні пов'язані зі смертю. Тож і феї з білявим (білим) волоссям, з зеленим відливом чи зеленим блиском в очах – нави. Тому й не роблять добра смертним, які з ними зіштовхуються (порівняймо з зеленими ж феями зелених пагорбів Ірландії чи Шотландії). Порівняємо з українською казкою про Оха: «У Оха: хата зелена, і жінка зелена, і діти зелені, а за столом прислужують зелені мавки.» У першому французькому перекладі 1979 р. у видавництві «Дніпро» перекладачка замінила зелених мавок на «зелених мавп», вочевидь через погане знання української народної традиції. Зовнішньо зелені мавпи ніби й не порушують чарівності казки, але змінюють глибинні конотації – символи, атрибуцію навського царства: мавки – нявки, зелені, бо з потойбічного світу. Хоча та тонка грань, що робить казковий дискурс казковим, ті тонкі алєгорії, складна система символіки напрочуд легко може бути відтворена в українських перекладах. У савойській казці фея, закликавши дівчину довічно бути байбаком (зрештою, граматична категорія чоловічого роду в цьому випадку суттєвого значення не має; тут можливе узагальнення), промовляє такі слова:

Tu le retrouvera, ai-je dit, mais lui ne te retrouvera pas... la terre, le feu et l'onde, marmotte deviens-tu, marmotte restera tu et la neige fleurira quand ta forme première reviendra. [Savoie 1974, 121]

Ця традиційна образна формула неможливості дивним чином перегукується з такою самою формулою неможливості з... українських дум (близьких до пісень-голосінь):

Не виглядай мене, сестро,

Ні з чистого поля,

Ні з буйної воли,

Ні з славного люду Запорожжя,

А візьми ти жовтого піску в жменю,

Посій його на білому камені;

Як буде жовтий пісок на білому камені сходити,

Хрещатим барвінком у три ряди встеляти,

Хрещатий барвінок буйним цвітом процвітає;

Будуть, сестро, о Петрі бистрі ріки замерзати,

А об різдві калина в лугах буйним цвітом процвітає,

То тоді вже я буду в ваш дом гостем пробувати.

Бездоганний, на наш погляд, переклад Марії Шерер французькою органічно вписує цю формулу у французьку усну традицію:

Je reviendrai vous voir, ma soeur,

Quand sur la pierre blanche du sable jaune paraîtra,

Quand cette pierre blanche de fleurs bleues se couvrira,

De quatre rangs de pervenches en croix;

Si à la Noël l'obier rouge se mettra à fleurir,

S'il portait ses fruits au Nouvel An, pour la Saint-Basile,

Si à la Saint-Rierre les fleuves se couvraient de glace,

C'est alors, ma soeur, qu'il me foudrait attendre.

[1, 94]

Звісно, розшифрувати той месідж належить втаємниченому реципієнту. Наш здогад про навську атрибуцію фей підтверджується описом іншої теж казкової істоти з казки «Полювання короля Артура»:

... la belle Isold, petite et mince, avait un visage si pur et si beau que l'on avait peine à en soutenir l'éclat. Ses cheveux d'un blond très doux, la recouvraient jusqu'à la ceinture comme une mantille d'or. Un voile tissé de fils de Vierge était fixé sur son front par une agrafe de diamants. Sa robe avait la couleur des nuages à l'aurore, et ses pieds, minuscules, étaient posés sur un coussin en velours d'edelweiss. [Savoie 1974, 133]

Як бачимо, ніби й ті самі епітети, що й при описі фей, але оповідач одразу застерігає (стратегія застереження): «*ses cheveux d'un blond très doux*», – чим вже привносить конотацію м'якості й доброти. Добро, як янгол у французькій традиції, а якщо янголом бути не може, то маємо ще один натяк на янгольську чистоту і доброту казкового персонажа – натяк на Діву Марію («*fil de Vierge*» – *павутинка бабиного літа*), білотка-едельвейс знову ж таки символізує не суху квітку, не її досить невиразний (мертвотний) білий колір, народна традиція дуже влучно підмітила і використала... пушок квітки для оксамитової подушечки. Треба сказати, що назви місцевих квітів у казках Савойї відіграють особливу роль у створенні не лише місцевого, а й казкового колориту:

Le parfum du cyclamen est l'haleine même d'Aix-Bains. A notable distance des marchés aux fleurs, où le cyclamen domine parmi les gentianes bleues et les edelweiss, une brise subtile vous apporte ce souffle frais qui grise.

І тут таки стратегічно безпомилковий хід – примітка:

Le cyclamen de Savoie, menu, sensible, parfumé, ne doit pas être confondu avec ces grasses fleurs de même nom, inertes et inodores que nous proposent les fleuristes parisiens (порівняємо з рожевими конваліями Центрального Масиву!)

[Savoie 1974, 244–245]

Надзвичайно характерний для казки прийом стилістичного контрасту!

Хоча свої, любі савойські гірські цикламени ще далеко не казкові квіти, це лише звичайний «атрибут довкілля»:

... le grondement des torrents, le souple friselis des sources, la mélodie des pins sous le vent d'hiver, le froissement des gentians et des cyclamens, sous les brises d'été.

[Savoie 1974, 134]

Або «*les fées de la classe laborieuses*» ... «*broyaient les couleurs que d'autres, les artistes, iraient étendre, le lendemain, sur le calice des gentianes, des primevères, des coquelicots, des boutons d'or.*»

[Savoie 1974, 191]

Для опису справді казкових квітів слів завжди бракує:

Le jour même, en effet, les gens de chez nous eurent l'étonnement, la stupéfaction de découvrir, perçant la couche blanche et froide de la neige des fleurs d'une espèce jusque là inconnue.

[Savoie 1974, 127]

Кульмінаційний момент казки – диво, яке дозволило розчарувати перекинуту на байбака дівчину, і раптом оповідачу забракло слів? Тоді, коли за інших обставин він не шкодує найтонших нюансів барв, порівнянь, а тут така скупість лексики! Чи це табу? Люди, які живуть серед різнобарв'я альпійських луків (навіть на Центральному Масиві 95% квітів незнаних у нас), які спостерігають, як переломлюється світло в кристалах снігу і льоду, моляться в церквах з різнобарвними божественними вітражами, які, можливо, й розвивають вибагливість французької народної традиції у позначенні найрізноманітніших кольорів, і раптом просто «*небачені досі квіти*» – найсильніша завершальна деталь, ніби опустили над яскраво освітленою барвистою сценою завісу. Тут цікаво згадати приклад з французького науково-популярного фільму «*Наркотики і мозок*» (серія п'ята? «*Галюциногени та екстазі*»), де згадують, як французького письменника Анрі Мішо попрохали допомогти (за власним довідом) відтворити у фільмі кольори видіння, які виникають у мозку людини під дією галюциногенів, і далеко не безталанний письменник не знаходить слів, тільки каже, що вони, ті кольори, мають бути яскравіші, різкіші тощо...

«*Небачені досі квіти*» набагато стратегічно сильніші невизначеністю свого образу, ніж та ж «*вогняна квітка папороті*» з нашої традиції

чи окаста квітка папороті з ілюстрації до українського перекладу польської казки.

У казковому дискурсі ми спостерігаємо певну стратифікацію стратегій: відтворення зовнішнього, видимого, доступного будь-якому реципієнту, і іноді надзвичайно глибоко прихованого внутрішнього зі складною структурою алегорій, алюзій, символів, зрозумілих лише втаємниченим, що важливо вловити при відтворенні того дискурсу в перекладі.

-
1. Anthologie de la littérature ukrainienne du XI–XX s. – P., 2004.
  2. Contes de Gascogne. – P., 1979.
  3. Contes de Picardie. – P., 1976.
  4. *Vengrenovska M.* Les problèmes de la traduction des ballades ukrainiennes et françaises. – K., 2005.
  5. *Венгренувская М.* Лингво-стилистические вопросы перевода на французский язык русской и украинской сказки. – K., 1981.

This article deals with the heros of the Ukrainian and French fairy tales to the world of Death.

